

Traducerile ca factor al dialogului intercultural: cazul traducerilor literare recente din limba română în italiană

Teresa FERRO

Trebuie să mărturisesc, de la bun început, că mă simt onorată pentru invitația de a lua cuvântul alături de trei iluștri colegi în această ședință plenară a colocviului nostru care se anunță ca unul de foarte mare interes din cauza numărului comunicărilor programate și a temelor abordate. Le mulțumesc organizatorilor ieșeni pentru încrederea pe care mi-au acordat-o și tuturor colegilor prezenți care vor avea amabilitatea să asculte scurtele mele intervenții. Din cauza inserării comunicării mele în ședința de deschidere, i-am modificat puțin conținutul, față de cum fusese anunțată, încercând să ofer un cadru mai amplu intervențiilor culturale actuale și celor posibile în realitatea culturală italiană, printre care, evident, traducerile constituie o parte importantă, dar nu unica.

Trăim într-un timp al marilor schimbări în care întâlnirea, și uneori confruntarea violentă dintre diferite culturi, stă la baza societăților moderne. Crearea condițiilor pentru o coexistență armonioasă constituie o realitate cu care alte țări mari, ca Statele Unite ale Americii, s-au confruntat de multă vreme și pe care Europa unită, și acum „extinsă” nu poate să o mai amâne. Dacă este adevărat că avem de a face tot mai des cu unele culturi foarte diferite de civilizația noastră occidentală – care cer probabil politici și intervenții mult mai radicale și mai curajoase – este tot atât de adevărat că în interiorul bătrânei noastre Europe care speră în recompunerea vechilor granițe spirituale, coexistă popoare și civilizații puternic diferențiate. Recunoașterea acestei diversități reprezintă prima condiție pentru o reală îmbogățire a tuturor cetățenilor europeni. Iată de ce, încă din primul moment, în afară de legislația proprie Uniunii, există în filosofia normelor comunitare, principii și criterii, cunoscute de noi toți, pentru salvagardarea limbilor și a culturilor mai puțin răspândite¹. Dar principiile, oricât de bune și de nobile ar fi, se realizează prin acțiunile practice ale oamenilor, fără de care ar rămâne doar în sfera bunelor intenții. Deocamdată, mai mult decât normele, contează strategiile puse în practică prin acțiuni individuale posibile și susținute. Astfel de strategii pot varia de la un teritoriu la altul, de la un context la altul, iar succesul lor depinde de străduința celor implicați.

Problema este deosebit de importantă pentru țările implicate în procesul de lărgire a Europei, cele care au aderat deja și cele care sunt pe cale să o facă sau o vor face peste câțiva ani. Ultimii cizzeci de ani ai secolului trecut au creat, într-adevăr, o cezură dramatică între Vestul Europei și regiunile sale estice, gravitând mai mult sau mai puțin în jurul Moscovei. O cezură și mai profundă a fost creată de o lipsă fundamentală de comunicare și de absența contactelor directe și a schimburilor fie de idei fie de bunuri. Aceste carențe au dus la importante repercursiuni în imaginarul colectiv: omul comun, masele din Occident au perceput și mai percep încă separarea

¹ Pentru informațiile de bază trimitem la <http://europa.eu/langages> și la http://ec.europa.eu/policies/lng/languages_en

„fizică” a Estului în mod diferit în comparație cu intelectualii care, în schimb, prin profesii sau prin vocație, sunt capabili să depășească etapele recente ale istoriei și să reînnoade mai ușor firele rupte ale unei traiectorii milenare comune. Dacă intelectualul occidental a avut în toți acești ani instrumentele corespunzătoare pentru a menține contactele culturale cu Estul Europei, chiar dacă doar pe planul sensibilității, masele au fost lipsite de asemenea mijloace: astăzi, ele, în fața impactului cu noii cetățeni ai Europei sau cu aceia care se pregătesc să devină, au reacții de „protecție” și de autoapărare care depind, în primul rând, de lipsa de informare și cunoaștere. Deci, cezură mai există încă. Ba mai mult: este profundă și deseori însoțită de prejudecăți și locuri comune care se condensează în opoziții banale de tip bogat/sărac, catolic sau reformat/necatolic = altfel decât noi; și, deci, civilizată/necivilizată etc.

Evident că recente migrații de la est spre vest nu au făcut altceva decât să întărească aceste prejudecăți, cel puțin în anumite domenii. Migrațiile sunt determinate cel mai adesea de motorul necesității, iar emigrații sunt deseori categoriile mai puțin favorizate ale unei societăți anume. Iată de ce s-a putut întâmpla, cu numai câțiva ani în urmă, ca un ilustru coleg clujean, după o conferință de înalt nivel, în bogatul și evoluatul nord-est italian, să fie felicitat pentru faptul că în România se ajunsese în sfârșit la înființarea unor centre universitare. În fața uimirii conferențiarului, responsabilul inoportunului compliment preciza că nu știuse, până în acel moment, că „acolo” existau comunități academice! Imprecizii și dezinformări de acest gen se întâmplă la tot pasul, în fiecare zi și oriunde. Se înțelege că pornind de la asemenea baze cu greu se pot construi premisele pentru ceea ce ne place să numim „integrare”, mai ales dacă înțelegem prin acest cuvânt, așa cum mulți o fac, asimilarea la cultura noastră și nu recunoașterea și respectul pentru valorile altor culturi, cum este în spiritul normelor comunitare. Dacă situația actuală ar persista, ar fi înfrânți în primul rând aceia care, în Europa Occidentală, au continuat să cultive astfel de prejudecăți, renunțând la ocazia de a cunoaște și a se îmbogăți spiritual.

Dincolo de indicațiile și recomandările Uniunii Europene este importantă, deci, o acțiune de informare adecvată și de educație în spiritul diversității culturale. Acest lucru este, probabil, mai necesar în anumite zone decât în altele – mai deschise și mai receptive – și trebuie să cuprindă acțiuni extinse și diferențiate.

În practică sunt fundamentale două aspecte: acțiunea, pe cât posibil coordonată și convergentă, a intelectualilor, și clarviziunea politică a instituțiilor guvernamentale centrale și locale, care pot fundamenta concret, din punct de vedere economic, asemenea acțiuni. În comunicarea pe care o vom susține ne interesează în mod deosebit primul aspect și ne vom limita la discutarea acestuia, chiar dacă al doilea este strâns legat de primul. Observațiile noastre, deci, se referă la situația italiană, unde din fericire, inițiativele pentru promovarea culturii române nu lipsesc, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în alte state europene, cu excepția, poate, a Franței². Acest lucru se datorează

² Informațiile pe care le avem se datorează unui articol al prof. V. Rusu, *În legătură cu statutul actual al românelor în universitățile din străinătate*, în vol. *Limba și literatura română în spațiul etnolingvistic dacoromânesc și în diaspora*, îngr. de O. Ichim și Fl. Olariu, pref. de D. Mănucă, Iași, Editura Trinitas, 2003, p. 238-249. În ceea ce privește situația din Spania vezi A. Madrona Fernandez, *Predare și traducere: două aspecte ale receptării limbii și literaturii române în Spania*, în același vol. citat, p. 342-346.

prezenței a treisprezece catedre bine consolidate de Limba și Literatura Română, plus două lectorate³, care desfășoară multiple activități, tot mai diversificate în ultimii ani.

Aceste activități se pot împărți în trei categorii principale, toate la fel de importante: 1) traducere și difuzare de cărți românești; 2) formare de specialiști în limba și literatura română și de traducători; 3) promovarea unor evenimente culturale, destinate diferitelor categorii sociale.

Ne vom ocupa în continuare de detalierea celor trei puncte.

1) În ceea ce privește traducerile și difuzarea cărții românești există în Italia o veche tradiție. Nu putem parcurge în detaliu lunga listă cuprinzând sute de opere literare traduse în ultimul secol în Italia, care apar, de altfel, în bibliografia completă⁴, unele fiind foarte recente⁵. Este suficient să amintim doar că înainte de actuala înflorire a activității de traduceri sunt cunoscute alte trei perioade în care interesul italian pentru literatura română a fost cât se poate de viu. Prima perioadă poate fi identificată în anii dintre cele două războaie mondiale, faza cea mai rodnică a relațiilor dintre țările noastre, Italia și România, care aveau atunci în comun printre altele aceeași orientare politică, care punea mare preț pe conceptele de neam și de romanitate. Intelectualii italieni care în acei ani s-au îndrăgostit de România au fost mulți și de mare clasă. Ar fi suficient să amintim pentru toți un singur nume, cel al marelui lingvist Carlo Tagliavini, dar și numele lui Ramiro Ortiz, Mario Ruffini, Umberto Cianciòlo. Cei din urmă au fost și buni traducători, dar, în general, în perioada aceea nu numai universitarii se ocupau de traduceri, ci exista un real interes al editurilor care investeau în difuzarea noii literaturi necunoscute în Occident. Au fost, astfel, traduse prozele lui Caragiale⁶, poeziile lui Eminescu⁷, *Amintiri din copilărie* de Creangă⁸, dar și opera lui D. Zamfirescu⁹, multe volume din povestirile lui M. Sadoveanu¹⁰, *Ion* de L. Rebreanu¹¹ și au apărut și primele antologii¹². Cea de a doua perioadă care cuprinde anii '60, și în special a doua jumătate a deceniului, poate fi pusă, probabil, în legătură cu clima de deschidere a României în acei

³ Catedre de Limba și Literatura Română cu un profesor titular sunt la Universitățile din Torino, Padova, Veneția, Udine, Pisa, Florența, Roma (Litere și Științe Politice), Napoli, Bari, Cosenza, Catania, Cagliari. Lectorate sunt active la Milano și la Trieste.

⁴ G. Petronio, *Traduzioni italiane dalla letteratura romana*, în „Il Veltro”, XIII (1969), p. 159-164; P. Buonincontro, *La presenza della Romania in Italia nel sec: XX. Contributo bibliografico 1900-1980*, De Simone, Napoli, 1988 (lucrarea nu cuprinde doar traducerile, ci și titlurile operelor – eseuri, articole etc. dedicate culturii române); I. Guția, *Le traduzioni d'opere letterarie romene in italiano (1900-1989)*, Bulzoni, Roma, 1990; *Idem, Studi di lingua e letteratura romana*, Bulzoni, Roma, 1992.

⁵ A se vedea în mod special B. Mazzone, *La presenza della letteratura romana in Italia (1989-2001)*, în „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica”, 4 (2002), p. 330-345; R. Merlo, *Letteratura romana in italiano (bibliografia selettiva)*, în volumul *Quaderni del Premio Letterario Giuseppe Acerbi*, VI (2005), p. 183-205.

⁶ *Novelle romene*, trad. C. Petrescu, Carrabba, Lanciano, 1914; *Il divorzio*, trad. L. Cialdea, La Nuova Italia, Venezia, 1929.

⁷ *Poesie*, a cura di R. Ortiz, Sansoni, Firenze, 1927 și mai târziu *Poesie scelte*, trad. de U. Cianciòlo, Società Tipografica Modenese, Modena, 1941.

⁸ *Ricordi d'infanzia*, trad. A. Silvestri-Giorgi, La Nuova Italia, Firenze, 1931.

⁹ *La vita in campagna*, trad. A. Silvestri-Giorgi, UTET, Torino, 1932.

¹⁰ *Novelle romene*, trad. Al. Marcu-G. F. Cecchini, Capitelli, Foligno, 1922; *La croce dei razesci (Neamul Șoimăreștilor)*, trad. A. Silvestri-Giorgi, Carrabba, Lanciano, 1933; *L'osteria di Ancutza - La scure*, trad. G. Lupi, Mondadori, Milano, 1944.

¹¹ Tradus de A. Silvestri-Giorgi, Carrabba, Lanciano, 1932.

¹² M. Ruffini, *Antologia romana (testi moderni)*, Società Tipografica Modenese, Modena, 1940.

ani, care autoriza Occidentul necomunist să-și pună mari speranțe în această țară. În această a doua fază se remarcă printr-o activitate deosebită o editură catolică, renumita Edizioni Paoline, care publică din nou Creangă, Zamfirescu, Rebreanu¹³, dar mai ales foarte multe opere de Sadoveanu¹⁴, culegeri de povești, legende și folclor¹⁵, și câteva scrieri de I. Slavici, Cezar Petrescu și chiar de Zaharia Stancu, nuvela acestuia, *Constandina*, fiind publicată în Italia aproape în același timp cu apariția ei în limba română¹⁶. În cea de a treia fază cuprinsă între anii '70 și '80, primează activitatea academică: sunt propuse cititorilor italieni texte în traducere, deseori însoțite de studii importante filologice, părând a fi destinate mai degrabă unui public restrâns. Este cazul volumului *Canti narrativi tradizionali rumeni* de L. Renzi și al volumului *Testi romeni antichi* de Fl. Dumitrescu și Al. Niculescu. Nu același lucru se poate spune despre excelentele antologii de poezie avangardistă și din secolul al XX-lea îngrijite de Marco Cugno, care apar la edituri prestigioase, dar cu o bună difuzare în rândul publicului larg¹⁷. În această fază și prestigioasa editură UTET din Torino publică unele texte izolate¹⁸, Einaudi, tot atât de importantă, publică Arghezi, în foarte frumoasa traducere a lui Marco Cugno¹⁹, dar, mai ales, editura milaneză Jaka Book se specializează în editări de opere privind România și tipărește sau retipărește, de exemplu, aproape întreaga operă a lui Mircea Eliade²⁰.

De la începutul anilor '90 și până astăzi asistăm la o reluare entuziastă a traducerii literare, care rămâne întotdeauna apanajul catedrelor universitare. La ora actuală activează în cadrul lor foarte buni traducători, însă și cercetători și critici literari, care, cum vom vedea, au pregătit și pregătesc, în continuare, tot mai mulți traducători de meserie. Acest lucru garantează astăzi o foarte bună calitate, atât în alegerea textelor și a autorilor, cât și a traducerii în sine. Alături de un mare număr de studii și monografii importante pe care nu le cităm aici²¹, publicate de prestigioase edituri ca Il Mulino, Il Saggiatore, Voland, Donzelli, ca și de mai puțin cunoscuta, dar foarte activă editură dell'Orso din Alessandria, avem astăzi în traducere Urmuz²², Nichita Stănescu²³ și o parte din teatrul și opera poetică a lui Marin Sorescu²⁴, o bună parte din eseistica lui

¹³ R. Merlo, *art. cit.*, *passim*

¹⁴ Este vorba de cel puțin zece titluri: cf. R. Merlo, *art. cit.*, p. 194.

¹⁵ *Favole e leggende nazionali romene*, trad. K. Tcacenco, Carrabba, Lanciano, 1916; *Canti popolari romeni*, trad. e introd. di L. Salvini, Carrabba, Lanciano, 1932.

¹⁶ Traducerea este de O. Tarenz, Ed. Paoline, Francavilla, 1966.

¹⁷ *Poesia romana d'avanguardia. Testi e manifesti da Urmuz a Ion Caraion*, a cura di M. Cugno e M. Mincu, Feltrinelli, Milano, 1989; *Nuovi poeti romeni*, a cura di M. Cugno e M. Mincu, Vallecchi, Firenze, 1986.

¹⁸ Cf. R. Merlo, *art. cit.*, p. 189.

¹⁹ *Idem*, p. 193.

²⁰ *Idem*, p. 194 și p. 202.

²¹ R. Merlo, *art. cit.*, *passim*

²² Într-o recentă și foarte bună traducere: *Pagine bizzarre*, trad. G. Rotiroti, Salerno editore, Roma, 1999.

²³ N. Stănescu, *La guerra delle parole*, trad. F. Del Fabbro-A. Tondini, Le Lettere, Firenze, 1999. Există și alte traduceri parțiale și mai vechi de Stănescu, de pildă, *Le non-parole*, trad. A. Mitescu, Il Ventaglio, Roma, 1988, care de fapt este o antologie.

²⁴ *Poesie d'amore*, trad. G. Carageani-G. Bertini, Dick Peerson, Napoli, 1987; *Poesie*, trad. M. Cugno, Arti Grafiche Giacone, Chieri, 1995; *Invito alla lettura di Sorescu*, traduceri și studiu de G. Carageani, I.U.O., Napoli, 1999.

Blaga²⁵ și din proza lui Eliade²⁶, traduceri din Ion Caraion²⁷ și Ion Barbu²⁸, unele din operele lui N. Steinhard²⁹, C. Noica³⁰ și E. Cioran³¹, proza fantastică a lui M. Eminescu³², iar dintre contemporani traducerea unor opere de M. Cărtărescu³³ și de Ana Blandiana³⁴, până la, prin Norman Manea și Paul Goma, autorii exilului din epoca comunistă³⁵, sau la autorii foarte tineri care au debutat după revoluție³⁶. Poezia secolului al XX-lea este foarte bine reprezentată în antologiile îngrijite de Marco Cugno: una apărută într-o ediție voluminoasă³⁷, cealaltă făcând parte dintr-o culegere dedicată poeziei din diferite țări europene³⁸. În ceea ce privește proza, chiar anul trecut a fost publicată o bună antologie îngrijită de C. Fanella, care reunește opere semnificative din diverși autori ai secolului al XIX-lea și al XX-lea³⁹. Această listă este prin forța lucrurilor sumară, numărul traducerilor din ultimii ani fiind mult mai lung și în semnificativă creștere, cu tendința remarcabilă de a traduce literatura contemporană sau chiar abia apărută în România: de pildă, se vor publica în curând opere de Andrei Pleșu, proza de Ana Blandiana⁴⁰, încă două volume ale lui Noica⁴¹, *Dimineața pierdută* de

²⁵ *Lo spazio mioritico*, trad. și note de R. Busetto și M. Cugno, Ed. Dell'Orso, Alessandria, 1994; *Arte e valore*, trad. E. Coseriu- M. Popescu, Unicopli, Milano, 1996.

²⁶ În ultima vreme au fost traduse memoriile: *Le promesse dell'equinozio. Memorie I 1907-1937*, trad. R. Scagno, Jaka Book, Milano, 1995; *Le messi del solstizio. Memorie II 1937-1960*, trad. R. Scagno, Jaka Book, Milano, 1995. De asemenea recentă este traducerea *Insula lui Euthanasius: L'isola di Euthanasius*, trad. C. Fantechi, Bollati-Boringhieri, Torino, 2000.

²⁷ *Lacrime perpendicolari*, trad. I. Guția, Editoriale Sette, Cerbara, 1994. Caraion, totuși, este tradus și în antologiile îngrijite de M. Cugno, v. Infra.

²⁸ *Liriche*, trad. A. Cuneo, Giardini, Pisa, 1990.

²⁹ *Il diario della felicità*, trad. G. Carageani-G. Bertini Carageani, Il Mulino, Bologna, 1995.

³⁰ *Pregate per il fratello Alessandro*, trad. M. Cugno, Il Mulino, Bologna 1993; *Sei malattie dello spirito contemporaneo*, trad. M. Cugno, Il Mulino, Bologna 1993.

³¹ *Al culmine della disperazione*, trad. F. Del Fabbro- C. Mantechi, Adelphi, Milano, 1998.

³² *La mia ombra e altri racconti* (mai mulți traducători, sub coord. lui M. Mincu), BUR Rizzoli, 2000.

³³ *Quando hai bisogno d'amore*. CD doppio, trad. B. Mazzoni, Pagine, Roma, 2003; *Travesti*, trad. B. Mazzoni, Voland, Roma, 2002; *Nostalgia*, trad. B. Mazzoni, Voland, Roma, 2003. Se va publica în curând *Orbitor I*, tot tradus de B. Mazzoni.

^{34,35} *Un tempo gli alberi avevano gli occhi*, acura di B.Frabotta e B. Mazzoni, Donzelli, Roma, 2004. Se va publica în curând și proza fantastică tradusă de câțiva tineri traducători care au studiat la Catedra de Română de la Padova.

³⁵ *Ottobre, ore otto*, trad. M. Cugno, Serra e Riva editori, Milano, 1990, II ed. Il Saggiatore, 1998; *Un paradiso forzato*, trad. M. Cugno-L.Valmarin, Feltrinelli, Milano, 1994; *La busta nera*, trad. M. Cugno, Baldini & Castoldi, Milano 1999; *Il ritorno dell'huligano. Una vita*, trad. M. Cugno, Il Saggiatore, Milano, 2004. Este sub tipar, tot tradus de M. Cugno,

³⁶ I. Vieru, *La luce nella stanza dell'ospite*, tradus de mai mulți traducători coord. de A. Tarantino, Pagliai Polistampa, Firenze, 2003.

³⁷ *La poesia romana del Novecento: dal simbolismo alla "generazione '80"* (antologie, traducere și note de M. Cugno), Ed. Dell'Orso, Alessandria, 1996.

³⁸ Traducerile lui M. Cugno sunt cuprinse în antologia *Parnaso europeo*, a cura di C. Muscetta, vol. II, p. 321-357; 509-516; vol. V, p. 321-363; 442-448, Lucarini, Roma, 1989-1990. O altă contribuție mai recentă a lui M. Cugno este publicată în *Approdi, Antologia di poesia mediterranea*, a cura di E. Bettini, Marzorati, Settimo Milanese, 1996, p. 407-473.

³⁹ C. Fanella, *L'altra Europa. Percorsi narrativi romeni tra Otto e Novecento*, Ed. Dell'Orso, Alessandria, 2005: lucrarea care cuprinde mai multe traduceri, conține și un studiu critic.

⁴⁰ De Andrei Pleșu, colegul B. Mazzoni, împreună cu foștii studenți au tradus *Pitoresc și melancolie* (Univers, 1980), încă nepublicat. Traducătorii licențiați la catedra de română din Padova au tradus proza fantastică a A. Blandiana, care va fi publicată cu titlul *Racconti*. Alte traduceri se află în pregătire la cursul

Gabriela Adamesteanu⁴². Ceea ce reiese foarte interesant este faptul că la catedrele de română din Italia s-au format traducători buni, de câteva ori chiar foarte buni: dovada este, de pildă, frumosul volum abia apărut despre opera poetică a lui Petru Creția, coordonat de Gisèle Vanhese cu o culegere de texte traduse de foștii studenți din Cosenza⁴³. Alte traduceri datorate foștilor studenți vor fi editate în curând după cum s-a spus⁴⁴.

În sfârșit, trebuie precizat că s-au tradus opere remarcabile din diferite domenii ale culturii române care nu intră în analiza noastră, fiind adresate unui public mai restrâns. Printre acestea, totuși, îmi face plăcere să amintesc doar câteva care s-au bucurat de o bună difuzare. Mă refer la un mic volum apărut la editura Carocci intitulat *Le nozze del sole. Canti vecchi e colinde romene* care cuprinde câteva cântece bătrânești, excelent traduse de Renata Sperandio și comentate de L. Renzi și D. Cepraga (2002). Bine venite au fost și două opere de istorie română, publicate în traducere italiană, în România, prin grija Institutului Cultural Român, dar greu de găsit în Italia⁴⁵. De asemenea, foarte utilă pentru activitatea catedrelor a fost traducerea micului volum al academicianului Marius Sala, *De la latină la română*, apărut anul trecut în buna traducere a tânărului Roberto Merlo⁴⁶. Operele publicate în ultima vreme se datorează, în principal, colegilor universitari și elevilor lor, și sunt promovate printr-o oportună activitate de lansare, prezentare și recenzare, dar și prin alte inițiative importante, cum au fost zilele cărții românești de la Pisa, organizate anul trecut de colegul Bruno Mazzoni, de la Universitatea din Pisa, unde alături de cărțile românești erau prezente numeroase traduceri în italiană. De fapt, printr-o promovare eficientă, ultimile traduceri apărute în Italia s-au bucurat de mare succes. Operele traduse în ultimii ani, al căror scop este, în primul rând, acela de a face cunoscută literatura română unui public cât mai vast, constituie un ajutor important pentru numeroasele catedre de Limba și Literatură Română. Conform tradiției italiene, nu toți studenții înscriși la cursurile universitare sunt specialiști în limba română sau o stăpânesc foarte bine, ba chiar, de câțiva ani, în urma Reformei Universitare⁴⁷, se poate studia literatura și civilizația unei țări ca România (dar și Franța, Germania sau oricare altă țară), fără a avea obligația de a-i cunoaște și limba. Deocamdată, pentru un număr de studenți, provenind de la Facultatea de Litere sau de

de Mediere Lingvistică și Culturală în limba română de la Universitatea din Udine, a cărui responsabilă sunt de ceva timp.

⁴¹ La editura ETS din Pisa vor fi publicate *Trattato di ontologia* și *Saggio sulla filosofia tradizionale*, cele două părți ale tratatului *Devenirea întru ființa*. Volumele vor fi traduse de Solange Daini, doctorandă a lui B. Mazzoni.

⁴² Traducerea va fi a lui M. Cugno.

⁴³ *L'ora senza crepuscolo. Sulla poesia di Petru Creția*, a cura di Gisèle Vanhese, Università della Calabria, Rende 2006

⁴⁴ Cf. notele 40, 41.

⁴⁵ Este vorba despre cârticica, în principal de divulgare, a lui I.-A. Pop, *Românii și România*, Centrul de Studii Transilvane-ICR, Cluj-Napoca, 1998 (*I Romeni e la Romania*, trad. Șt. Damian-G. Munarini, Centrul de Studii Transilvane-ICR, Cluj-Napoca, 2001), în timp ce cealaltă carte pomenită este *O istorie a românilor*, coord. S. Fischer-Galați, D.C. Giurescu, I.-A. Pop, Centrul de Studii Transilvane-ICR, Cluj-Napoca, 1998 (ed. *Una storia dei Romeni*, trad. G. Munarini, Centrul de Studii Transilvane-ICR, Cluj-Napoca, 2003).

⁴⁶ M. Sala, *Dal latino al romeno*, trad. R. Merlo, Ed. dell'Orso, Alessandria, 2005.

⁴⁷ Reforma, care a prevăzut facultăți cu trei ani, plus o specializare de doi ani, a fost aprobată în Italia în anul 1999.

Științe sociale, al căror număr este în continuă creștere și care sunt în general interesați de literatura română contemporană, recente publicații sunt unicul mod de a-i face să se apropie de acest patrimoniu spiritual.

2. Formarea specialiștilor de limba și literatura română, a mediatorilor culturali și a traducătorilor cade în sarcina Catedrelor universitare; din fericire, acestea se bucură de prezența unor lectori care au româna ca limbă maternă și care sunt cuprinse în profitabile schimburi Socrates cu diverse universități românești. Aceste acorduri le permit studenților italieni și colegilor lor români să petreacă un semestru în Italia, respectiv în România, iar nouă și colegilor români să ținem cursuri pentru studenții celeilalte țări. Nu am date sigure, dar impresia mea certă este că după reforma care a urmat hotărârii de la Bologna⁴⁸, care a schimbat în mod substanțial învățământul universitar european, numărul studenților interesați de limbile și culturile mai puțin răspândite a crescut. Cu siguranță a crescut numărul studenților care se specializează în română în unele din catedrele noastre. Așa s-a întâmplat la Udine, unde avem circa 40 de specialiști în formare, din care jumătate o reprezintă cei înscriși la cursurile de Mediere Lingvistică și culturală cu specializarea română plus o altă limbă din Europa Centrală și de Est.

Înființarea acestui *curriculum* în anul 2002-2003, a conferit predării limbilor și literaturilor minoritare un caracter cu totul aparte care a revoluționat modul de a învăța și de a preda limbile, favorizând, printre altele, importanța respectivelor culturi. Acești studenți au alte programe de studiu față de colegii lor de la limbi străine (curs tradițional): ei studiază aspectele culturale ale poporului român, tradițiile, istoria veche și contemporană, istoria mentalității etc. și, grație unui lectorat special – pe care avem ambiția să-l îmbunătățim -, vorbesc foarte bine și foarte repede. În sfârșit, studenții termină facultatea cu o pregătire care pretinde a fi completă dintr-un anumit punct de vedere, acela al imediatei pătrunderi pe piața muncii. Tinerii care se înscriu la aceste cursuri o fac cu intenția de a se dedica în mod special anumitor domenii: turismul, mediația lingvistică și culturală în domeniul comercial și industrial, ori (și asta din ce în ce mai des) consultanța de *public relations* pentru organizațiile internaționale și diplomatice în Italia și în străinătate. Cererea acestor noi figuri profesionale este atât de mare în ultima vreme, încât tinerii sunt deseori recrutați înaintea terminării studiilor. După câțiva ani de experiență la aceste cursuri, sunt convinsă că schimbarea pe care reforma universitară a produs-o și pe care Universitatea din Udine a știut să o promoveze și prin deschiderea noilor secții de studii care au stabilit un raport mai strâns cu cererile pieței muncii, aduce un mare avantaj culturilor mai puțin cunoscute sau cunoscute în mod greșit, cum este cazul culturii române. După cum s-a spus pe scurt la început, nu putem neglija faptul că emigrația dinspre estul Europei spre Italia și spre celelalte țări europene, a pus în mișcare mai ales elementele mai puțin favorizate, mai puțin cultivate, nereprezentative, de fapt, pentru respectivele națiuni. Nu este o noutate: în fond tot așa s-a întâmplat cu emigrația italiană în Europa, America și în alte continente, într-un trecut nu prea îndepărtat. S-a putut observa, deci, că în zonele în care presiunea emigrației a fost foarte puternică în ultimii ani și mai ales, unde ea s-a soldat într-un context caracterizat de o bunăstare economică relativ recentă și foarte puțin dispusă să „metabolizeze” diversitatea culturală, imaginea străinului a pătruns într-un

⁴⁸ Pentru mai multe detalii despre hotărârea de la Bologna cf. www.miur.it.

mod distorsionat. Așa s-a întâmplat, de pildă, în bogatul Friuli, care numai relativ recent a lăsat în urmă un trecut de sărăcie și care încă nu a depășit limitele impuse de o mentalitate profund legată de lumea țărănească, conservatoare și rigidă în acceptarea marilor schimbări⁴⁹. Se știe că în fața acestor schimbări o mentalitate simplă, rigidă, cum am spus, generalizează mult mai ușor problematicile și ajunge, astfel, să lichideze diversitățile cu formule stereotipe, fără să le caute motivații. Iată de ce în Friuli, - dar și pe ici pe colo în alte regiuni ale Italiei – se poate întâmpla ca părerea comună în mediile mici și mijlocii (aprecierea se referă la nivelul cultural și nu economic) să fie că „român” echivalează nu doar cu „sărac”, ci și cu „clandestin”, „hoț”, „țigan”, și așa mai departe. Tocmai în aceste zone prezența seminarelor de limbă, literatură și cultură română este foarte importantă, astăzi mai mult decât în trecut. Aș spune chiar că acestea reprezintă, în momentul de față, unica soluție eficientă pentru a îndruma comunitățile care primesc, pe de o parte, și emigranții, pe de altă parte, spre o corectă viziune a diversității lor. La această schimbare contribuie, în mod sigur, activitatea de traducere a marilor opere de literatură contemporană sau apariția în limba italiană a unor lucrări de istorie, așa cum s-a întâmplat în ultima vreme. Dar cursurile universitare de limbă și literatură română, în noua formulare despre care vorbeam, atragând un număr tot mai mare de studenți, aduc o contribuție puternică la răspândirea corectă a culturii străine, având și un potențial enorm, greu de apreciat, aș spune, în momentul de față. Să ne gândim doar la impactul pe care-l au mediatorii bine pregătiți în grădinițe și școli, asupra copiilor și tinerilor între 3 și 18 ani. Studenții noștri fac practică mai ales în ceea ce privește aspectele culturale ale medierii: de exemplu, în momentul de față, la Udine avem diverse convenții cu mai multe școli unde studenții universitari își fac practica, ținând plăcute cursuri de istorie și de istoria culturii românești, adaptate la diferite vârste, așa cum au învățat la Universitate, conștienți că pe această cale, cea a cunoașterii, este posibilă nu numai orice cucerire, dar și creșterea culturală a întregii societăți.

Prin urmare, acești studenți nu îl ajută în mod banal pe proaspătul emigrant cu dificultățile sale lingvistice, ci oferă un serviciu important societății civile: pe de o parte, informează în mod corect tinerii italieni despre istoria și cultura românească, pe de altă parte, contribuie la încurajarea micilor emigranți, care învață să fie mândri de originea lor și să depășească o nedreaptă condiție de minoritate. Există fundamentata speranță ca pe viitor, centrele noastre de română, seminarele noastre, să devină centre de agregare chiar pentru românii înșiși, favorizând păstrarea identității culturale în străinătate.

3) Catedrelor de română, după părerea mea și a colegilor italieni, le revine acum încă o altă sarcină: cea de a ajunge, printr-un mesaj potrivit la mediul respectiv, la păturile mai refractare, cele care constituie marea majoritate a populației, și care habar n-au nici de literatură, nici de istorie etc. Instituțiile culturale cum sunt catedrele de română, sunt îndreptățite să promoveze, sub diferite forme, cultura străină pe care o reprezintă (conferințe, seminare, dezbateri, expoziții, cursuri pregătitoare de civilizație românească pentru întreprinzători, etc.). Alături de organismele oficiale ale României, Academia Română de la Roma și Institutul cultural de la Veneția, care în ultima vreme

⁴⁹ Informații foarte interesante despre emigrarea friulanilor se pot citi pe internet: http://www.emigrazione.regione.fvg.it/pages/storia_home.

au desfășurat o excelentă activitate și au colaborat în mod exemplar cu catedrele de română și cu alte instituții, rețeaua, acum într-adevăr deasă, a centrelor universitare de română din Italia reprezintă în țara noastră cel mai bun ambasador al culturii române, mai ales datorită faptului că responsabilii acestor catedre sunt, în marea majoritate, italieni, care, mai bine decât un intelectual străin pot găsi o audiență eficientă și către instituțiile locale și către publicul italian. Prin urmare, pe viitor poate va fi utilă intensificarea unor inițiative mai puțin „intelectuale” sau, cel puțin, mai ușor de apreciat de către un public larg, fără a prezenta neapărat în stradă numai muzică populară sau grupuri folclorice. Din fericire, aspecte interesante ale culturii române sunt multe și în diverse domenii. Efortul, deci, trebuie să fie dublu: pe de o parte, trebuie să ne gândim la activități plăcute și ușor de apreciat, adresate unei audiențe mari și variate; pe de altă parte, apare din ce în ce mai necesară publicitatea făcută inițiativelor noastre prin implicarea mijloacelor de comunicare: presa locală și națională precum și radio-televiziunea. O mare audiență, de pildă, a avut-o cu câțiva ani în urmă, la Udine, o expoziție de fotografii cu mânăstirile din Bucovina, pe care domnul prof. Dunitru Irimia, pe atunci director adjunct la Casa Iorga din Veneția, ne-a ajutat să o realizăm. De asemenea, foarte bine primit a fost un concert de colinde ținut la Catedrala catolică din Udine, în preajma Crăciunului 2005, care s-a bucurat de participarea a aproximativ 500 de persoane, în marea lor majoritate italieni. Mare succes a stârnit, în toamna 2005, o inițiativă denumită „Premio letterario G. Acerbi” în regiunea Mantova, unde comunitatea românească (care deja a înființat acolo o asociație denumită Spirit Românesc⁵⁰) a participat masiv la conferințele și întâlnirile din program și a primit un impet important pentru a se organiza și pentru a edita o revistă culturală, care va apărea în curând. A XIV-a ediție a „Premiului Acerbi” 2005, dedicată României, a fost câștigată de Mircea Cărtărescu și se datorează hărniciei colegilor româniști italieni și mai ales lui Bruno Mazzoni, secretarul Asociației Româniștilor din Italia⁵⁰, care a coordonat inițiativa din anul 2005. De asemenea, în luna aprilie 2006, prin imboldul colegilor (Luisa Valmarin și B. Mazzoni), ca și al unui consilier pentru minoritățile culturale - un român stabilit de mult în Italia⁵¹ -, primăria de la Roma a dedicat culturii române două întâlniri de mare răsunet, prevăzute cu conferințe și alte inițiative culturale (expoziții și spectacole) gândite, totuși, în așa fel încât intențiile de „popularizare” să învingă spiritul academic propriu zis. *O activitate de ținută academică în haine de accesibilitate*: cu aceste cuvinte s-ar putea sintetiza într-o singură formulă obiectivul spre care aspiră, de fapt, majoritatea profesorilor de română din Italia, în ultima vreme. Această direcție pare a fi, cel puțin în prezent, cea potrivită, având dubla menire de a furniza italienilor instrumentele necesare cunoașterii realității românești, iar românilor ce locuiesc în Italia, mândria identității lor. „Identitatea nu e un destin - scria într-un renumit ziar italian, acum câteva zile, un intelectual imigrat - ci un patrimoniu care se construiește în mod subiectiv, se aprovizionează din memorie și din tradiția familiei, dar și din infinitele solicitări ale mediului de adopție”⁵². Și tocmai în acest lucru constă

⁵⁰ Despre Asociație trimitem la următorul site: <http://cisadu2.let.uniroma1.it/air/index.htm>.

⁵¹ Domnul Ionuț Gabriel Rusu, în 2004, a devenit consilier adjunct la primăria din Roma, unde, pentru prima dată, au fost aleși prin vot patru consilieri străini pentru a reprezenta toate comunitățile imigrate.

⁵² Jean-Léonard Touadi, din Congo-Brazzaville, locuiește în Italia din 1979, este profesor la un liceu din Roma și consilier cu probleme de politici pentru tineret la primăria din Roma. Articolul din care am citat a fost publicat pe Metropoli, 10 septembrie 2006 (cf. metropoli.repubblica.it).

marele pericol: în renunțul imigranților de a-și menține identitatea, din cauza faptului că în comunitatea în care s-au integrat, dialogul și permeabilitatea între diferitele culturi nu sunt favorizate. Există riscul, de exemplu, ca în viitor, imigratul din a doua generație să prefere să se considere, nu cetățean al Europei, ci tot mai mult italian, sau francez, sau german și tot mai puțin român. Deci, dacă integrare nu trebuie să însemne asimilare, măsurile ce trebuie luate pentru ca acest lucru să nu se întâmple, în interesul tuturor, trebuie să fie eficiente și trebuie să fie luate urgent. În această „cruciadă”, cel puțin în Italia, centrele universitare sunt active, unele chiar foarte active, dar toți ne așteptăm la o mai mare implicare în rezolvarea problemei atât din partea instituțiilor italiene, cât și din partea celor române.

La traduzione come fattore del dialogo interculturale: il caso delle recenti traduzioni letterarie dal romeno in italiano

L'autrice offre una rassegna delle principali traduzioni in lingua italiana della produzione letteraria romena moderna e contemporanea, fornendo un quadro delle direzioni prevalenti di questa attività ai giorni nostri. Il contributo approfondisce anche il significato delle azioni parallele recentemente intraprese dai centri di diffusione della cultura romena in Italia e specialmente dalle Cattedre di Lingua e Letteratura Romena, che hanno aggiornato metodi e strategie e che oggi si propongono come le vere protagoniste della rinascita dell'interesse per la cultura romena in Italia. Nel complesso, dall'esame della situazione italiana attuale risulta un panorama molto ricco di iniziative e di progetti in cui le istituzioni, italiane e romene, possono avere un ruolo decisivo.